

0.18.11

AZ ORSZÁGOS KÖZPONTI KATALÓGUS

Németh Mária

1.

A központi katalógus multja könyvtári vonatkozóan igen tiszteletreméltó: megvalósításának első kísérletei már a középkorra nyulnak vissza. Azonban nagyarányu kifejlődése, feladatainak kiszélesedése, a tájékoztatásban való megnövekedett szerepe a XX. századra esik, itt is különösen a második világháboru utáni korszakra.

A központi katalógusok nagyarányu elterjedését több okra vezethetjük vissza. Ezek közül a következőket emeljük ki:

1. Korunkban a tudományos kutatás, a kutatások eredményeinek ipari felhasználása ugrásszerűen megnőtt, a természettudományok és a műszaki tudományok igen erőteljes fejlődésnek indultak.
2. A kutatómunka technikája egyrészt bonyolultabbá vált, másrészt specializálódott, s ezzel a folyamattal párhuzamosan a könyvvel és a folyóirattal /általában dokumentumokkal/ összefüggő mindennemű értesülés megszerzése igen sürgőssé vált.
3. A könyv- és folyóiratkiadás mennyisége elképesztő és állandó iramban megnövekedett. Ennek következtében korunkban az olvasók könyvvel, folyóirattal és információval való ellátása túllépte az egy könyvtár vagy egy e t l e n hálózat lehetőségeinek határait, s ezért a könyvtárak országos vagy nem egy esetben nemzetközi szinten tudnak csak megfelelni hivatásuknak.

Igy a szakember és a kutató - amikor a számára szükséges könyvet vagy folyóiratot keresi - sokszor nem is tudja, hogy hova forduljon. Egy-két közeli könyvtárban megérdeklődik, megvan-e az adott dokumentum, és amennyiben nincs, úgy vagy hosszú hetekig keresi azt a különböző könyvtárakban, vagy pedig lemond használatáról. Mindkét esetben veszteség éri: vagy időt pazarolt a fáradságos kutatással, vagy szükségszerűen korlátozottabbak lesznek eredményei a kevesebb szakirodalom felhasználása következtében.

Ennek kiküszöbölésében segíti az olvasót a központi katalógus azzal, hogy egy helyen nyilvántartja számos könyvtár állományának céduláit, s egyetlen érdeklődés során közli a tájékoztatást kérővel a keresett könyv, illetve folyóirat lelőhelyét.

Mi tehát ez a könyvtárközi együttműködést elősegítő központi katalógus? Bár neve és az előbb elmondottak bizonyos mértékben már utalnak lényegére, nem árt idéznünk e kérdés szakirodalmának legelfogadottabb meghatározását: a központi katalógus az a katalógus, amely két vagy több könyvtár gyűjteményének egészét vagy egy részét egy és ugyanazon besorolási rendben tartja nyilván. E meghatározásnál is fontosabb utalnunk a korszerű központi katalógusok főfeladataira:

- a/ a központi katalógusban nyilvántartott kiadványok **l e l ő - h e l y e i n e k m e g h a t á r o z á s a**, valamint az ebből következő információk szolgálat;
- b/ ehhez a főfeladathoz kapcsolódik - attól elválaszthatatlanul - a központi katalógusnak az a célkitűzése is, hogy a **k ö n y v t á r k ö z i k ö l c s ö n z é s b á z i s á - u l** szolgáljon.

Típusukat illetően többféleképpen szokták felosztani - és szervezni - a központi katalógusokat. Itt csak azt említjük meg, hogy leggyakoribb az országos és a hálózati központi katalógus. Ez a két típus igen célszerűen egészíti ki egymást. Nem véletlen, hogy a szocialista országokban - így hazánkban is - ezek terjedtek el legjobban.

Egy másik - műfaji - felosztás szerint beszélhetünk könyvek, folyóiratok, kéziratok stb. központi katalógusairól.

Jelenleg nem célunk, hogy a központi katalógusok rendszerét feltárjuk: röviden az országos központi katalógusról /könyvek és folyóiratok katalógusairól/ szeretnénk szólni.

2.

A magyarországi központi katalógust 1924-ben hozták létre az akkori Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ keretében. 1952-ben - az első könyvtári törvény intézkedése következtében - az Országos Széchényi Könyvtárba került át, s azóta is itt működik.

A könyvek központi katalógusa /VIII., Pollack Mihály tér 10. Telefon: 135-420/ jelenleg kb. 2 millió, a hazai könyvtárak tulajdonában meglévő - elsősorban külföldi és 1952 előtt megjelent magyar - könyv címeirását és lelőhelyét tartalmazza betűrendi felsorolásban.

A katalógus igénybevétele évről-évre emelkedik, s jelenleg évente 8500 esetben nyújt információt a hozzáférőknek.

Mégsem lehetünk elégedettek a könyvek központi katalógusának múltbeli és jelenlegi helyzetével, elsősorban a bejelentő könyvtárak számát illetően. A második világháború előtt 20 nagykönyvtár küldte be új könyveinek címeit a központi katalógusnak, a felszabadulás után 59 és 89 között ingadozott a jelentő intézmények száma, majd a hálózati szervezés, a hálózati központi feldolgozás következtében 500-600 bejelentő könyvtárat tarthatunk nyilván.

Jelentős fordulatot hozott 1961-ben az Országos Gyarapodási Jegyzékek megindítása következtében a Kultura útján könyvtárainkhoz beérkező devizaigényes /nyugati/ könyvanyag központi feldolgozása s e feldolgozás által nyert kartonok beosztása a központi katalógusba. Műszaki vonalon különösen fontosnak tarthatjuk e központi feldolgozás megindulását, mert mint az az 1960 őszén végzett próbaszámlálásokból kitűnt, a külföldi /nyugati/ műszaki könyvek 64,7 % - a a központi katalógus számára bejelentést nem tevő kisebb szakkönyvtárakba került. 1961 őszétől a jelzett központi feldolgozás útján ezeknek a műveknek a címleírásai már eljutnak a katalógushoz, s így a műszaki tájékoztatás, a könyvtárközi kölcsönzés lehetősége ezen a vonalon a múlthoz képest igen jelentékeny mértékben kiterjedt. Azonban egy lényeges és pillanatnyilag kiküszöbölhetetlen hiányossága e központi feldolgozási rendszernek még van, és pedig az, hogy a szocialista országokból származó könyvek címleírásait nem tudja ezen az úton biztosítani. E területen továbbra is kizárólag a könyvtárak bejelentéseire vagyunk utalva. Világos ebből, hogy a kutatás és a termelés érdeke egyaránt azt kívánja, hogy a könyvtárak a szocialista szektorból származó könyvbeszerzéseik címét lehető sürgezőséggel a szokásos nemzetközi kartonokon bejelentésük az OSZK központi katalógusának. Nagyon fontos lenne, hogy a címadatokon túl a kiküldött táblázat szerinti rövid ETO-jelzetet is rávezzetnék a cédulára - ezzel lehetővé téve azt, hogy a könyvcím ne csak a katalógusba, hanem a következőkben tárgyalandó Gyarapodási Jegyzékekbe is belekerüljön. Mindez igen nagy mértékben szolgálná a műszaki tájékoztatás ügyét is.

Említettük már, hogy 1961 őszén megindultak az Országos Gyarapodási Jegyzékek füzetei.

A jegyzékek egyrészt az OSZK központi katalógusa számára bejelentett, másrészt az AKV-hoz beérkező és ott feldolgozott külföldi /devizaigényes/ könyvek rövidített címleírásait közlik. Az eddigiek-től eltérően tehát nem egy-egy könyvtár vagy hálózat új beszerzéseinek címét tartalmazzák, hanem - ami Magyarországon új és igen nagy jelentőségű - a könyvtárak egész sorának legújabb /5 évre visszamenő/ könyvcímeit fogják össze, hatalmas anyagot tárva ezzel a kutatók elé.

Az évente kb. 100 000 címet és lelőhelyet tartalmazó kiadvány két sorozatban /természettudományi-műszaki - társadalomtudományi művek/ jelenik meg, mégpedig e sorozatokon belül havonta kiadásra kerülő füzetekben /1/. A jegyzékek az ETO rövidített szakcsoportosításában hozzák a címeket /a természettudományi-műszaki szám anyaga kb. 220 csoportra bomlik/.

A lelőhelyek közlésében a kiadvány a lehető teljességre törekszik, nemcsak a nagy könyvtárak anyagát adja, hanem a kisebbeket is. Ezzel azt kívánja elérni, hogy a vidéki könyvtárosok és szakemberek részére a hozzájuk közel eső intézmények állományát is feltárja, és

/1/ A természettudományi-műszaki sorozat évi előfizetési díja 300 Ft, a társadalomtudományi 200 Ft.

ilyen módon hozzáférhetővé tegye. A cél az, hogy ne kelljen egy könyvet távolieső könyvtárból kölcsönkérni, amikor az pl. a szomszédos üzem könyvtárában megvan, s onnan haladéktalanul megszerezhető.

A cimanyag mellett minden számban betűrendes szakmutató található, továbbá a kódjelek feloldásai, illetve az egyes könyvtárak címei is szerepelnek. Nagyobb időközökben: negyed- vagy félévenként betűrendes névmutató jelenik majd meg, ami lehetővé teszi azt, hogy egy-egy szerző szerint keresett könyv adataira és lelőhelyeire is rátaláljon a kereső.

E fontos központi szolgáltatás a kezdeti nehézségek leküzdése után - az idei évtől kezdve - a műszaki tájékoztatás igen lényeges munkaeszközüvé fog válni, hiszen mint az országos központi katalógus kurrens kiadványa mindenkit munkahelyén, íróasztalánál keres fel, és értesít a hazai könyvtárakba beérkezett legújabb műszaki könyvekről is.

3.

Az országos központi katalógus második része a folyóiratok /periódikák/ betűrendes címjegyzéke /VIII., Pollack Mihály tér 10. Telefon: 336-728/. E folyóirat hasábjain nem kell külön indokolni, hogy a műszaki területen a periódikáknak a könyveknel is nagyobb jelentőségük van, s így a folyóiratok központi katalógusa elvileg még nagyobb támogatást adhat a műszaki terület szakembereinek, mint a könyveké.

De nemcsak "elvileg", hanem gyakorlatilag is egyre inkább kiterjedtebb, differenciáltabb az a szolgáltatás, amit a folyóiratok központi katalógusa nyújt az olvasók és az intézmények számára. Ezt nemcsak a puszta statisztika érzékelteti /kb. 35 000 - ebből 13 000 kurrens - külföldi periódika-féleség lelőhelyeinek nyilvántartása/, hanem annak a nagyjelentőségű kiadványnak a szerkesztési munkája is, ami a folyóiratok központi katalógusa keretében évek óta folyik. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtartudományi Bizottságának kezdeményezésére már 1954-ben megindultak a Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzékének /KFKC/ szerkesztési munkálatai, amelyek 1960-tól kezdve erőteljes lendületet vettek éppen az Akadémia érdeklődése és anyagi támogatása következtében. E nyomtatásban megjelenő kiadvány nyilván fogja tartani a magyarországi könyvtárakban lévő külföldi folyóiratok címeit /a XVII. századtól 1960 december 31-ig bezárólag/, továbbá állományadatait és lelőhelyeit. A művelődésügyi miniszter 1960 december 15-én kiadott 183/1960/M.K.24/ számú utasítása egyébként kötelezte a könyvtárakat periódikák címeinek és évfolyamainak bejelentésére.

Természetesen e hatalmas kiadvány anyagának összegyűjtése, szerkesztése, majd kiadása még éveket fog igénybe venni. De e munkával kapcsolatos bejelentések kartoték formában naprakészen beosztásra kerülnek a folyóiratok központi katalógusába, s így az érdeklődők rendelkezésére állanak. Hogy ez a műszaki információs szolgálat területén milyen jelentőségű, azt felesleges külön hangsúlyoznunk.

A folyóiratok központi katalógusának másik - a gyors tájékoztatást szolgáló - kiadványa a közeljövőben jelenik meg: ez a magyarországi könyvtárakba járó külföldről megrendelt folyóiratok betűrendes lelőhelyjegyzéke lesz. Jól tudjuk, hogy könyvtáraink, könyvtári hálózataink eddig is sokat tettek annak érdekében, hogy kurrens folyóirataik címjegyzégeit kiadják, s az olvasók rendelkezésére bocsássák. A most szerkesztés alatt lévő országos központi címjegyzék mintegy összefoglalja, egyesíti ezeket az erőfeszítéseket, hogy a folyóirat központi katalógus kurrens "éviolyamát" egyetlen kiadvány formájában minden szakemberhez, dokumentációs központhoz és szakkönyvtárhoz eljuttassa.

E néhány példa talán mindenkit meggyőz arról, hogy a korszerű központi katalógus a kartoték-forma és a kiadvány-forma több típusát igyekszik az olvasók és a kutatók érdekében létrehozni.

Amikor az országos központi katalógusokat, illetve az azokra támaszkodó kiadványokat ismertetjük, szükséges arról is szólnunk, hogy miként szerezhetik meg a könyvtárosok és a szakemberek az igényelt műveket.

Amennyiben a mű lelőhelye /pl. az Országos Gyarapodási Jegyzékek lelőhelyjelzése, illetve a központi katalógus által közölt adat alapján/ ismeretes, akkor a kialakult szokásoknak megfelelően a helyi könyvtár kéri azt át közvetlenül a mű birtokában lévő könyvtártól.

Olyan esetben viszont, amikor a lelőhely ismeretlen, leghelyesebb az Országos Széchényi Könyvtárban működő könyvtárközi kölcsönzés-részleghez fordulni, ahol a megfelelő apparátus segítségével kiderítik a kért dokumentum lelőhelyét, és amennyiben az az országban nem lenne meg, a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés keretében külföldről is megszerzik. /A könyvtárközi kölcsönzéshez szükséges átkérőlap a Könyvtárellátónál /Budapest VI., Népköztársaság útja 16./ szerezhető be./

Befejezésül szükséges néhány alapvető tényt hangsúlyoznunk:

- a/ Szocialista könyvtári viszonyaink igen kedvezőek - elvileg és gyakorlatilag is - a kooperáción alapuló könyvtári és dokumentációs tevékenység számára.
- b/ A központi katalógusok igen sok könyvtár és intézmény együttműködésétől függő munkaeszközök. A lelőhelyek nyilvántartása és közlése, a könyvtárközi kölcsönzés támogatása, az információs munka segítése a központi katalógusok feladatkörébe tartozik.

- c/ A műszaki tájékoztatás sürgőssége, minősége és mennyisége elsőrangban igényli az ilyen központi szolgáltatások használatát.
- d/ Könyvtáraink aktív támogatása, segítő készsége nélkül elképzelhetetlen a központi katalógusok korszerű fejlesztése: egyrészt a bejelentések haladéktalan megtétele, másrészt az esetleges állományváltozások /selejtezés, más könyvtárak számára való állomány-átadás/ közlése útján.

Csakis így - az Országos Széchényi Könyvtárban működő központi katalógusok és könyvtáraink együttműködése révén - épülhetnek ki utóképes, a műszaki fejlesztést hatásosan szolgáló, kollektív jellegű könyvtári munkaeszközök.

oo 0 oo

NÉMETH, M.: Der Zentralkatalog

Einführend klärt die Verfasserin einige theoretische Fragen im Zusammenhang mit den Funktionen der zeitgemässen Zentralkataloge /Fundstellenbestimmung, Förderung des Leihverkehrs usw./. Es wird auf einige typologische Probleme, auch auf die Systematisierung des Zentralkataloges verwiesen.

Das grundlegende Ziel des Artikels ist die Beschreibung der diesbezüglichen Situation in Ungarn.

Der Landeszentalkatalog von Ungarn - der im Jahre 1924 errichtet wurde - funktioniert heute in der Nationalbibliothek Széchényi. Der Zentralkatalog der Bücher umfasst derzeit etwa 2 Millionen im Besitz der ungarischen Bibliotheken befindliche - vor allem ausländische und vor dem Jahre 1952 erschienene ungarische Bücher - mit Titeldescribing und Fundstellenangabe in alphabetischer Reihenfolge. Der andere Teil des Katalogs besteht aus den alphabetischen Titelverzeichnis der Zeitschriften und stellt das Register der Titel und Fundstellen von etwa 35 000 ausländischen Periodika-Arten /davon sind etwa 13 000 kurrente Periodika/ dar.

Die Abteilung der Zentralkataloge veröffentlicht - über die Befriedigung der stets zunehmenden Referenzansprüche /Erteilung von etwa 16 000 Informationen jährlich/ - auch besondere Katalog-Publikationen.

Seit dem Jahre 1961 erscheint das nationale Verzeichniss der Neuerwerbungen der ausländischen Büchern über die in die ungarischen Fachbibliotheken gelangenden ausländischen Bücher in Monatsheften. Das darin erscheinende Material stammt teils aus den für den Zentralkatalog geleisteten Anmeldungen, teils aus der zentralen Verarbeitung der Angaben bei dem Buchimportunternehmen /Titelbeschreibung, Dezimal-Klassifikation/. Die Veröffentlichung, die jährlich etwa 100 000 Titel bzw. Fundstellen mitteilt, erscheint in zwei Folgen /Gesellschaftswissenschaften, Naturwissenschaften-Technische Wissenschaften/. Die Liste teilt das Titelmateriale entsprechend der DK-Kurzausgabe in etwa 40 Fachgruppen ein.

Nach der seit dem Jahre 1954 im Gang befindlichen, durch die Ungarische Akademie der Wissenschaften kräftig unterstützten prinzipiellen und methodischen Vorbereitung - begann die Abteilung im Jahre 1960 das systematische Sammeln der Titel und Bestand - sowie Fundstellenangaben der in den ungarischen Bibliotheken befindlichen Zeitschriften um als Ergebnis dieser Arbeit die Liste der in den Bibliotheken des ganzen Landes auffindbaren Zeitschriften, die etwa 35 000 Titel umfasst, auch gedruckt auszugeben. Diese gross angelegte Katalog-Publikation wird selbstverständlich erst in einigen Jahren erscheinen.

Im Laufe des Jahres 1962 wird - ebenfalls an den Zentralkatalog der Periodika anschliessend - das Titelverzeichnis der von den ungarischen Bibliotheken bezogenen, durch Kauf erworbenen Kurrenten ausländischen Periodika erscheinen. Diese Veröffentlichung dient zusammen mit der Landesbestandvermehrungsliste der Bücher der Forschung und der Befriedigung der aktuellen Leseransprüche.

All dies zeigt, dass die Zentralkataloge und die auf diesen aufgebauten Publikationen in dem ungarischen Dokumentations- und Informationssystem eine wichtige Aufgabe erfüllen.

:
: :

SZ. NÉMETH MÁRIA: A központi katalógus jelenlegi feladatai külföldön és Magyarországon. Bp. 1961. okt. 126 p. /Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai. 14./

A központi folyóirat címjegyzék kérdéseiről szóló tanulmánya^x után a szerző ebben a kiadványban a könyvek központi katalógusára vonatkozó problémákat tárgyalja. Könyvének célja, hogy a központi katalógusok néhány elvi, szervezeti és technikai problémáját felvesse és a külföldi szakirodalom elemzése és feldolgozása alapján utmutatást adjon a hazai helyzetre, a közeljövőben megoldandó feladatokra.

A központi katalógus két vagy több könyvtár gyűjteményének egészét vagy egy részét egy és ugyanazon besorolási rendben tartja nyilván. Főfunkciója, hogy valamely ország könyvtárainak tulajdonában lévő kiadványokat részben vagy egészben nyilvántartsa, lelőhelyét feltüntesse, és ezáltal a könyvtárközi kölcsönzés bázisául szolgáljon. A központi katalógus másodlagos funkciója az állománygyarapítás összehangolásának elősegítése, továbbá a bibliográfiai és tájékoztató munka előmozdítása. A szerző a központi katalógus fogalmának, feladatainak meghatározása után sorra veszi a központi katalógus típusait; foglalkozik a központi katalógus optimális nagyságának, szerkezetének, a címleírásnak és a kódrendszernek problémáival. A tanulmány második része a központi katalógus hazai problémáit tárgyalja. Feltárja, és elemzi a jelenlegi helyzetet, és megjelöli a kibontakozás útját. Rámutat, hogy az ország központi katalógus-hálózatának alapja az OSZK-ban meglévő központi katalógus. Ezt hasznosan egészítik ki a hálózati és helyi központi katalógusok. A regionális /megyei/ és szakmai központi katalógusok létesítését a szerző feleslegesnek tartja. Hangsúlyozza, hogy a központi katalógust sürgősen reorganizálni kell, és a jelenleginél sokkal használhatóbbá kell tenni. A központi katalógus használatának növelése érdekében szakosított gyarapodási jegyzékeket kell kiadni mind a könyvekről, mind a folyóiratokról /a "Külföldi könyvek országos gyarapodási jegyzéke" már megindult/. Feltétlenül szükség van a külföldi folyóiratok központi címjegyzékének /KFKC/ nyomtatásban való kiadására is. A nagyobb vidéki ipari és kulturális központokban lévő nagy könyvtárakat az OSZK központi katalógusával telex útján össze kell kötni. Szükséges, hogy az illetékes szervek országosan koordinálják a központi katalógusokat, hogy a jelenlegi spontán kezdeményezések ésszerű és helyes mederbe terelődjenek. A célszerű központi katalógus-rendszer kiépítéséhez a könyvtárak egészen szoros együttműködésére van szükség; e nélkül a központi katalógus munkálatai nagyon lassan haladhatnak előre.

^x SZ. NÉMETH Mária: A központi folyóiratcímjegyzék kérdései. Bp. 1959, okt. 44 p. /Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai. 12./

SZ.NÉMETH Máriának ezt a tanulmányát is igen alapos tárgyiismeret jellemzi; könyvében a bőségesen idézett külföldi és hazai szakirodalom alapján mélyrehatóan elemzi mindazokat az alapvető problémákat, amelyek a központi katalógus létesítésében, szervezésében, illetve újjászervezésében felmerülnek.

A tudományos kutatás és ezen belül is a természettudományok és a műszaki tudományok hatalmas méretű fejlődése és ennek folytán a szakirodalom állandó növekedése sürgetően megköveteli, hogy Magyarországon is megoldjuk a központi könyv- és folyóiratkatalógus problémáját. Ehhez nyújt kitűnő segítséget Sz. NÉMETH Mária munkája.

GY.P.

" "